

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.125>

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА – МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Бисага Ю.М.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Заслужений юрист України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8797-5665>

Берч В.В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3837-4724>

Белов Д.М.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Заслужений юрист України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7168-9488>

Бисага Ю.М., Берч В.В., Белов Д.М. Конституційна скарга – механізм захисту конституційних прав громадян.

Встановлено, конституційна скарга допомагає громадянам захищати свої конституційні права та свободи від порушень з боку владних органів. У світі, де існують загрози для громадянських прав і свобод, цей механізм залишається критичним. Незначений правовий інструмент фактично є засобом обмеження влади та надає можливість контролювати дії владних органів, перевіряючи їх на відповідність конституційним нормам. Відтак, конституційна скарга є важливою складовою демократії, оскільки підтримує принцип верховенства права і сприяє розбудові судової системи, яка гарантує рівність перед законом та справедливий судовий процес.

Підкреслено, у рекомендаціях Венеційської комісії відзначається значуща тенденція в розвитку європейського конституціоналізму, яка стосується розширення сфери конституційного контролю над окремими адміністративними рішеннями та судовими актами на підставі індивідуальних скарг. Ця тенденція пояснюється тим, що порушення прав людини часто виникає через неконституційні дії або рішення, які були ухвалені відповідно до конституційних нормативних актів.

Зауважено, конституційні суди є ключовими суб'єктами в сфері розгляду конституційних скарг у багатьох країнах та зазвичай мають незалежний статус від інших гілок влади. Це означає, що

вони приймають рішення без жодного впливу, що робить їхні рішення більш об'єктивними та справедливими. Рішення конституційних судів мають вирішальний вплив щодо захисту конституційних прав та свобод громадян, а конституційні суди є символом верховенства права в суспільстві. Їхня роль полягає в тому, щоб нагадувати усім громадянам та органам влади, що Конституція є найвищим законом, який повинен бути дотриманий.

Резюмовано, конституційна скарга є важливим інструментом для забезпечення верховенства права і захисту конституційних прав громадян. Цей механізм допомагає уникнути зловживань влади, недотримання конституційних норм і забезпечує громадянам можливість відстоювати свої права в судовому порядку. У результаті це сприяє зміцненню правової демократії та захисту прав і свобод людини.

Ключові слова: права і свободи, механізм захисту, конституційна скарга, конституційне судочинство, верховенство права, демократія, конституціоналізм, конституційний контроль, право на конституційну скаргу, конституційне судочинство, прийнятність конституційної скарги.

Bysaga Yu.M., Berch V.V., Byelov D.M. A constitutional complaint is a mechanism for protecting the constitutional rights of citizens.

It has been established that a constitutional complaint helps citizens protect their constitutional

rights and freedoms from violations by authorities. In a world where civil rights and liberties are threatened, this mechanism remains critical. The specified legal instrument is actually a means of limiting power and provides an opportunity to control the actions of the authorities, checking their compliance with constitutional norms. Therefore, a constitutional complaint is an important component of democracy, as it supports the principle of the rule of law and contributes to the development of a judicial system that guarantees equality before the law and a fair trial.

It is emphasized that the recommendations of the Venice Commission note a significant trend in the development of European constitutionalism, which refers to the expansion of the scope of constitutional control over individual administrative decisions and judicial acts based on individual complaints. This trend is explained by the fact that human rights violations often occur due to unconstitutional actions or decisions that were taken in accordance with constitutional regulations.

It is noted that constitutional courts are key actors in the field of consideration of constitutional complaints in many countries and usually have an independent status from other branches of government. This means that they make decisions without any influence, which makes their decisions more objective and fair. Decisions of constitutional courts have a decisive influence on the protection of constitutional rights and freedoms of citizens, and constitutional courts are a symbol of the rule of law in society. Their role is to remind all citizens and authorities that the Constitution is the supreme law that must be respected.

In summary, a constitutional complaint is an important tool for ensuring the rule of law and protecting the constitutional rights of citizens. This mechanism helps to avoid abuse of power, non-compliance with constitutional norms and provides citizens with an opportunity to defend their rights in court. As a result, it contributes to the strengthening of legal democracy and the protection of human rights and freedoms.

Key words: rights and freedoms, defense mechanism, constitutional complaint, constitutional judiciary, rule of law, democracy, constitutionalism, constitutionalism, constitutional control, the right to a constitutional complaint, constitutional justice, admissibility of a constitutional complaint.

Постановка проблеми. Інститут конституційної скарги в механізмі захисту прав людини відіграє важливу роль, в першу чергу, за кількома ключовими аспектами:

По-перше, захист від порушень прав: конституційна скарга надає громадянам та іншим суб'єктам можливість звернутися до спеціалізованого органу (конституційного суду) і встановити, чи

були порушені їхні конституційні права. Це важливий механізм для захисту прав людини від будь-яких форм недотримання закону або конституції.

По-друге, захист від дій органів влади: конституційна скарга дозволяє громадянам та іншим суб'єктам виступати проти неправомірних дій чи рішень, прийнятих органами влади. Це особливо важливо для запобігання зловживанням влади та забезпечення балансу між правами громадян та повноваженнями держави.

По-третє, розвиток правозастосовчої практики: рішення, прийняті у справах в конституційних судах, можуть вплинути на подальший розвиток правової системи та правової практики в країні. Вони стають прецедентами, на які можна посилалися у майбутніх справах та які визначають стандарти захисту прав людини.

Відтак, конституційна скарга є важливою складовою демократії, оскільки підтримує принцип верховенства права і сприяє розбудові судової системи, яка гарантує рівність перед законом та справедливий судовий процес.

Провідні держави світу постійно вдосконалюють свої органи конституційної юрисдикції та механізми конституційної скарги, враховуючи сучасні виклики та тенденції. Це важливий процес, який спрямований на забезпечення ефективного функціонування правової системи та забезпечення захисту прав і свобод громадян у нових умовах.

Сучасні виклики можуть включати в себе широкий спектр питань, такі як технологічний розвиток, цифрова приватність, зміни в суспільних цінностях, а також екологічні аспекти. Постійні зміни в суспільстві вимагають адаптації конституційних норм та механізмів для вирішення нових правових питань.

У цьому контексті органи конституційної юрисдикції, такі як конституційні суди, розглядаються як ключові інституції для забезпечення верховенства закону і захисту конституційних прав. Вони повинні бути готові забезпечувати актуальний та справедливий захист прав громадян.

Цей постійний процес вдосконалення може включати в себе зміни в конституційних текстах, реформу або модернізацію процедур розгляду скарг, а також інституціоналізацію нових галузей права, які виникають у зв'язку з сучасними технологіями та суспільними змінами.

Усе це спрямовано на збереження актуальності та реалізацію конституційних принципів у сучасних умовах та забезпечення захисту прав та свобод громадян у світі, який постійно змінюється.

Зміни в правовому середовищі та суспільному житті роблять проблематику конституційної скарги актуальною для подальших досліджень і обговорень.

Стан опрацювання. Вивченню правової природи конституційної скарги в системі конституцій-

ної юстиції присвятили науковій праці К. Айріян, І. Алексеєнко, Г. Арутюнян, М. Баглай, Г. Берченко, Ю. Барабаш, Т. Бринь, М. Вітрук, М. Голік, А. Головін, М. Гультай, П. Євграфов, А. Івановська, В. Кампо, О. Кравченко, Н. Камінська, В. Копча, М. Коцюбра, М. Костицький, В. Лемак, В. Лучін, О. Петришин, А. Портнов, М. Савчин, В. Радзієвська, А. Селіванов, С. Серьогіна, В. Скомороха, М. Тесленко, Є. Ткаченко, Р. Чорнолуцький, В. Шаповал, О. Щербанюк, С. Шевчук та інші вчені.

Метою статті є дослідження конституційної скарги як механізму захисту конституційних прав громадян.

Виклад основного матеріалу. У рекомендаціях Венеційської комісії відзначається значуща тенденція в розвитку європейського конституціоналізму, яка стосується розширення сфери конституційного контролю над окремими адміністративними рішеннями та судовими актами на підставі індивідуальних скарг. Ця тенденція пояснюється тим, що порушення прав людини часто виникає через неконституційні дії або рішення, які були ухвалені відповідно до конституційних нормативних актів.

Підтвердження конституційно закріплених цінностей та принципів, включаючи принципи відповідальності держави перед громадянами за її дії, недопустимість обмеження змісту та обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів, а також забезпечення відповідності законів України Конституції України – ці та подібні загальні наслідки розгляду справ Конституційним Судом України у відповідь на конституційні скарги є беззаперечними. Іншими словами, право громадян подавати конституційні скарги є не лише юридичним засобом захисту конституційних прав і свобод, але також є важливим орієнтиром для держави, яка повинна бути відповідальною за захист прав людини, сприяти розвитку громадянського суспільства і забезпечувати його безпеку [1].

Так, подача конституційних скарг дозволяє громадянам захищати свої конституційні права, коли вони вважають, що їх порушено. Це є ключовим механізмом для гарантування того, що держава дотримується власної конституції і не порушує права своїх громадян. Можливість подавати конституційні скарги нагадує уряду та іншим органам влади про їхню обов'язкову відповідальність перед законом і конституцією. Вона також вказує, що держава має бути відкритою для розгляду скарг і готовою виправляти можливі порушення прав громадян. Крім того, громадяни стають активними учасниками правового процесу і відчувають, що можуть впливати на дії державних органів, що підтримує активну громадянську позицію та важливу частину демократії.

Усе це вказує на те, що право громадян по-

давати конституційні скарги є не лише правовим інструментом, але і складовою ефективного і демократичного суспільства. Воно сприяє захисту прав і свобод громадян, контролю за діями держави та розвитку громадянського суспільства, що є важливими аспектами сучасного правового ландшафту.

Венеційська комісія є міжнародним органом, котрий надає консультації та експертну допомогу у справах конституційного права державам, які працюють над конституційними реформами чи питаннями правозахисту. Вона є однією з найавторитетніших організацій у сфері конституційного права та демократії. Венеційська комісія відзначає, що «повна модель інституту конституційної скарги» є важливою складовою демократичного суспільства та правової держави. Це означає, що органи конституційної юрисдикції, такі як конституційні суди чи інші органи, мають повний обсяг правових повноважень для розгляду конституційних скарг і прийняття відповідних рішень. Органи, які розглядають конституційні скарги, мають бути незалежними від владних органів та політичного тиску, що дозволяє забезпечити об'єктивність та справедливість рішень. Процедура розгляду конституційних скарг повинні бути відкритими і доступними для громадян, це важливо, щоб забезпечити прозорість процесу та можливість громадян відстоювати свої права.

Підтримка Венеційською комісією повної моделі інституту конституційної скарги пояснюється не лише тим, що вона гарантує всебічний захист конституційних прав, але і тим, що вона відзначає субсидіарний характер засобу правового захисту у Європейському суді з прав людини. Такий підхід важливий із точки зору вирішення питань прав людини на національному рівні, а також сприяє зменшенню навантаження на Європейський суд з прав людини в Страсбурзі [2].

Конституція є фундаментальним законом країни, який визначає права та обов'язки громадян, структуру та функціонування владних органів, а також основні принципи правового регулювання. Вона виступає як найвищий юридичний акт у державі і має за мету забезпечити правопорядок, захист прав і свобод громадян, а також стабільність у суспільстві. Проте, навіть в країнах з розвинутою демократією, існують ситуації, коли владні органи порушують права та свободи громадян, або приймають рішення, що не відповідають конституційним нормам.

Для вирішення таких ситуацій існує механізм конституційної скарги. Конституційні суди, як правило, мають важливу роль у розгляді таких скарг. Вони аналізують представлені аргументи, порівнюють їх з конституційними нормами, і вирішують, чи порушено конституцію. Якщо суд приходить до висновку, що дії чи рішення владних органів суперечать Конституції, вони можуть

скасовувати такі дії або рішення і відновлювати порушені права громадян.

Конституційні суди є ключовими суб'єктами в сфері розгляду конституційних скарг у багатьох країнах, і вони зазвичай мають незалежний статус від інших гілок влади. Це означає, що конституційні суди функціонують самостійно і не підпорядковані іншим органам влади, таким як законодавча або виконавча влада. Ця незалежність є важливим аспектом їхньої ролі в правовій системі.

Незалежність конституційних судів дозволяє їм приймати рішення без жодного впливу з боку політичних чи інших зовнішніх факторів. Це робить їхні рішення більш об'єктивними та справедливими, оскільки вони базуються на виваженому аналізі закону і Конституції, а не на політичних чи особистих інтересах.

Завдяки своєму незалежному статусу, конституційні суди здатні захищати конституційні права та принципи, навіть у випадках, коли інші органи влади або суспільство можуть бути налаштовані проти певних рішень. Це сприяє зміцненню правової держави та забезпеченню реального захисту прав і свобод громадян.

Рішення конституційних судів мають вирішальний вплив щодо захисту конституційних прав та свобод громадян, а конституційні суди є символом верховенства права в суспільстві. Їхня роль полягає в тому, щоб нагадувати усім громадянам та органам влади, що Конституція є найвищим законом, який повинен бути дотриманий.

Механізм конституційної скарги є важливим засобом для забезпечення верховенства закону та захисту конституційних принципів у демократичних суспільствах. Він дозволяє гарантувати, що навіть найвищі владні органи не можуть діяти за межами своїх повноважень і повинні дотримуватися конституційних норм.

Конституційна скарга є правовим інструментом, котрий надає громадянам та організаціям можливість звертатися до конституційних судів або спеціальних конституційних органів для захисту своїх конституційних прав та свобод [3]. Цей механізм має важливе значення для забезпечення верховенства права, обмеження можливостей влади порушувати конституційні норми і забезпечення реального захисту громадян від будь-яких форм недотримання Конституції.

На наш погляд, основне поняття або фундаментальна ідея щодо впровадження конституційної скарги відкриває можливість аналізу цього питання з різних точок зору чи площин. Трансцендентне уявлення щодо впровадження конституційної скарги відкриває можливість аналізу цього питання з різних ракурсів. Зазначене поняття може розглядатися як:

1. Засіб, що сприяє та сприяв би розвитку та зміцненню конституційно-правових основ демократії.

2. Особливий механізм взаємодії між громадянами та державою, який має важливе значення у контексті захисту прав та свобод особи.

3. Засіб, який може бути використаний у контексті конституційного правосуддя для вибору найбільш оптимального інструмента для захисту прав людини та громадянина [4].

Процедура конституційної скарги в різних країнах може відрізнятися, але загальний принцип залишається незмінним:

- особа або орган, які вважають, що їхні конституційні права були порушені, готують конституційну скаргу, котра повинна містити аргументи, які доводять незаконність дій владних органів або неконституційність нормативних актів;

- скарга подається до конституційного суду або спеціального конституційного органу, якщо такий існує;

- після отримання конституційної скарги, суд або конституційний орган розглядає справу і вирішує, чи є підстави для подальшого розгляду; після розгляду справи, суд або конституційний орган приймає рішення, котре може бути спрямоване на відновлення порушених прав громадян, визнання нормативного акта неконституційним, або припинення дій владних органів, що порушують Конституцію.

Висновки. Конституційна скарга є важливим інструментом для забезпечення верховенства права і захисту конституційних прав громадян. Цей механізм допомагає уникнути зловживань влади, недотримання конституційних норм і забезпечує громадянам можливість відстоювати свої права в судовому порядку. У результаті зазначене сприяє зміцненню демократії та захисту прав і свобод людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бесчастний В., Терлецький Д., Запорожець В. Конституційна скарга: у пошуках балансу між публічним та приватним інтересом. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 5. С. 22–34.
2. Дослідження щодо прямого доступу до конституційної юрисдикції: Венеціанська комісія, CDL-AD(2010)039rev, 27 листопада 2011 року. URL: <http://www.venice.coe/>
3. Єгорова В.С. Конституційна скарга в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. № 31. 159 с.
4. Проблеми та перспективи запровадження індивідуальної конституційної скарги в Україні: Монографія /за ред. О.В. Петришин, Ю.Г. Барабаш, С.Г. Серьогіна, І.І. Бодрова. К.: Атіка-Н, 2010. 108 с.
5. Белов Д.М., Белова М.В., Пирого І.С. Докази та доказування в конституційному судочинстві: доктринальні аспекти. *Аналітич-*

- но-порівняльне правознавство. № 1. 2023. С. 626–632.
6. Белов Д.М., Белова М.В. Доказування в конституційному судочинстві: питання методологічних засад. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 74(6). 2022. С. 44–49.
 7. Белов Д.М., Белова М.В. Доказ в конституційному судочинстві: концептуальні за-
 - сади. *Аналітично-порівняльне право*. № 6. 2022. С. 37–42.
 8. Белов Д.М. Белова М.В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 74. С. 85–90.